

Valentyn Molodychenko, Natalia Molodychenko
(Bohdan KhmelnytskyMelitopol State Pedagogical University)

Conceptual basis of intercultural communication skills among primary school pupils

Abstract: Modern realities and trends in the development of a multicultural society require personal skills of positive intercultural communication aimed at the tolerant attitude towards representatives of another culture, nationality. The article reveals the methodological approaches to the creation of a concept and model for developing intercultural communication skills including the examples of pedagogical techniques of skills formation.

Key words: intercultural communication, concept, model, primary school pupils, methodological approaches, intercultural communication techniques.

Валентин Молодиченко, Наталія Молодиченко
(Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького)

Концептуальні засади формування навичок міжкультурної комунікації учнів початкової школи

Входження України у світове та європейське співтовариство відбувається в умовах інтенсифікації глобалізаційних та інтеграційних процесів, політичного й культурного зближення різних країн світу. Полікультурність як внутрішнього, так і зовнішнього суспільного середовища вимагає від кожного громадянина здатності до міжетнічної та міжкультурної комунікації і толерантного ставлення до культурних цінностей інших народів, етнічних груп, окремої особистості. Тому дедалі гостріше постає необхідність цілеспрямовано готувати молоде покоління до міжкультурної взаємодії в полікультурному й динамічному світі. Вирішальна роль у розв'язанні цього завдання належить формуванню навичок міжкультурної комунікації в учнів у школі як одній із наймасовіших соціальних інституцій сучасності.

Процес міжособистісного спілкування значно ускладнюється, якщо він відбувається у міжкультурному середовищі, тобто міжпредставниками різних культур. Міжкультурне спілкування традиційно розглядається як міжособистісне спілкування між представниками різних культур. Процес спілкування із представниками інших культур певним чином відрізняється від процесу спілкування з представниками своєї культури. Очевидною перепорою виступає мова спілкування, оскільки володіння учасниками акту спілкування різними мовами ускладнює процес обміну інформацією,

навіть за умови існування спільної мови спілкування. Намір відправника повідомлення вже наділяє це повідомлення, наприклад, певними відтінками компонентів рідної культури, своїми соціальними особливостями. Отримувач повідомлення, у свою чергу, який є носієм зовсім іншого культурного коду, може мати труднощі із розумінням змісту повідомлення або і зовсім невірно його трактувати, знаходитися під впливом психокультурних факторів (Донець 2001, Коваленко 2014, Тер-Минасова).

Міжкультурна комунікація відбувається за допомогою двох основних типів комунікації: вербальної та невербальної. Вербальне спілкування здійснюється за допомогою мови як в усній, так і в письмовій формі. За цих умов спілкування суттєву роль відіграють соціальні норми використання мови, різноманітних її стилів, лексичних одиниць та принципи мовної поведінки, соціальні відношення, ціннісні орієнтації про правду, світобачення, звичаї, ритуали тощо.

Проте, не менший обсяг комунікації припадає і на невербальне спілкування. Ця форма спілкування вважається важливою не лише у дитинстві, коли людина звикає до основних аспектів поведінки своєї культури та починає їх засвоювати на підсвідомому рівні, але й у будь-якій іншій ситуації, коли вона стикається з незнайомим культурним середовищем і звичайні повсякденні ситуації – їжа, сон, гігієнічні процедури, одяг, привітання тощо – стають джерелами труднощів.

Сучасні українські вчені (П. Донець, І. Комарницька, П. Осипов) досліджуючи проблеми міжкультурного спілкування констатують, що при вступі у комунікацію представників різних культур можлива поява певних проблем, що від початку пов'язані з належністю до різних культур. Проблемами такого характеру можуть бути труднощі у порозумінні, непорозумінні, створенні окремих упереджень, а в подальшому перебігу спілкування - відмежування, скривдженість, психічна ізоляція (Осипов 2011).

Спілкування є особливою формою взаємодії і міжособистісних стосунків людей, проявом основних властивостей особи. Успішна комунікативна взаємодія і взаєморозуміння представників різних націй і культур, на думку С. Г. Тер-Минасової, можливі лише за умови знання комунікативних мовних значень і культурних кодів, це створює можливості для правильної інтерпретації повідомлення і розуміння вираженого в ньому сенсу. Оскільки комунікація – це процес обміну повідомленнями і створення сенсу, то ефективність комунікації залежить від того, наскільки комунікатори надають однаковий сенс повідомленням (посланому і сприйнятому), якими вони обмінюються.

Міжкультурна комунікація, у якій взаємодіють культури і мови, базується на двох типах поведінки. Універсальна поведінка, спільна для всіх культур, базується на біологічній спадковості людини, яка передається від покоління до покоління. Крім того, різним етнічним групам притаманна специфічна поведінка, яка формується під впливом соціального і фізичного оточення. Специфічні моделі поведінки формують специфічну культуру, яку можна визначити як менталітет (система цінностей, ідей, звичаїв), тобто, сукупність конвенцій, які керують соціальними відносинами.

Згідно концептуальних засад реформування загальної середньої освіти найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями. Знання та вміння, взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учня, формують його життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці. Серед ключових компетентностей, яких кожен потребує для особистої реалізації,

розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя зазначено обізнаність та самовираження у сфері культури (Нова українська школа 2016). Ця компетентність передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших.

Особливо важливим є те, що розпочинати процес формування в учнів навичок міжкультурної комунікації необхідно у початковій школі, де дитина починає активно опановувати світ, загальнолюдські та національні цінності, загальні моральні норми та правила тощо. Цей етап в розвитку особистості учня відзначається початком усвідомлення своєї національної приналежності, пізнанням культури інших національностей, формуванням стереотипів, стандарту поведінки з однолітками тощо. Формування вірного відношення до представників іншої національності, розуміння їх культурних особливостей, спілкування з урахуванням загальних моральних та етичних норм можливі лише при реалізації системи освітньої діяльності в закладах загальної середньої освіти.

Теоретичним підґрунтям та алгоритмом реалізації означеного завдання було розроблення Концепції створення науково-методичних засад формування в учнів навичок міжкультурної комунікації в закладах загальної середньої освіти. Концепція визначає провідною ідеєю положення про те, що володіння навичками міжкультурної комунікації розглядається, з одного боку, як один із найефективніших засобів особистісного розвитку, а з іншого, як засіб, спрямований на досягнення мети цілеспрямованого й активного включення особистості в систему нових знань та способів дій щодо їх досягнень. Концептуальні положення полягають у тому, що створення наукових та навчально-методичних засад процесу формування навичок міжкультурної комунікації у школярів передбачає: ціннісно-сміслову визначення предмету міжкультурної комунікації учнів, критерії сформованості в учнів навичок міжкультурної комунікації в освітньому процесі закладів освіти; інформаційно-технологічне та матеріально-технологічне забезпечення реалізації міжкультурної комунікації; методичне забезпечення діалогу культур у процесі педагогічної діяльності педагога; готовність педагога до формування позитивного досвіду міжкультурної комунікації в учнів; ефективне управління процесів формування міжкультурної комунікації; оптимальне поєднання форм і методів суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії; психолого-педагогічний супровід організації міжкультурної взаємодії в закладах освіти; організація взаємодії школи, сім'ї та громадських організацій як учасників полікультурного педагогічного процесу; організація спільної діяльності і спілкування учнів різних етнічних груп і національностей у межах освітнього процесу; залучення учнів до різних видів творчої, самостійної діяльності культурно-освітнього простору; збагачення змісту шкільної освіти інтеркультурною складовою - як основа синергетичної міжкультурної взаємодії.

Концепція ґрунтується на загальних і специфічних педагогічних принципах. Процес формування навичок міжкультурної комунікації підпорядковано провідним принципам педагогіки: гуманізації, науковості, доступності. Специфічними принципами, що є вирішальними у процесі формування саме міжкультурної комунікації є взаємозбагачення культур, академічної мобільності, діалогічності, полілогічності, освітньої рефлексії, інноваційності навчання, виховання людської гідності і високих моральних якостей; виховання співіснування з соціальними групами різних рас, релігій, етносів; виховання готовності до взаємного співробітництва;

визнання взаємної відповідальності за позитивний характер міжетнічного і міжкультурного спілкування.

Концепція створення науково-методичних засад формування навичок міжкультурної комунікації розроблена з урахуванням основних методологічних підходів:

Інтерпретативний – при якому культура розглядається як середовище проживання людини, характер міжкультурної комунікації визначається культурними цінностями, нормами, традиціями сторін, що контактують; критичний - визначає умови міжкультурного спілкування;

Культурологічний – розглядає міжкультурну комунікацію як єдиний простір смислів і сенсоутворення;

міждисциплінарний підхід до вивчення міжкультурної комунікації у сукупності мовленнєвих і соціокультурних компонентів;

системний підхід – при якому міжкультурна комунікація розглядається як складна соціальна система, що має декілька підсистемі постійно взаємодіють з навколишнім середовищем;

кроскультурний підхід, який передбачає толерантність всіх етичних менталітетів та їх мовленнєвих систем.

Розроблена концепція реалізується у відповідній моделі формування навичок міжкультурної комунікації.

У нашому дослідженні модель розглядається як сукупність взаємопов'язаних елементів: соціального замовлення, мети, змісту, принципів, методів, форм, засобів, результату, а також педагогічних умов реалізації міжкультурної комунікації учнів.

Модель формування навичок міжкультурної комунікації учнів ґрунтується на таких педагогічних засадах: урахування особливостей навчально-виховної діяльності, які сприяють успішному формуванню міжкультурної комунікації, мотивація міжкультурної комунікації, забезпечення професійної спрямованості педагогів; педагогічне керування процесом формування міжкультурної комунікації, орієнтація міжкультурної комунікації на індивідуально-особистісну позицію учня як носія загальнолюдських цінностей; створення сприятливого емоційно-психологічного клімату при формуванні міжкультурної комунікації; комунікативна спрямованість навчальних завдань і виховних заходів, спрямованість змісту, форм, методів і засобів навчання на формування міжкультурної комунікації учнів (Молодиченко 2019).

Модель складається з мотиваційного, реалізаційного (практично-діяльнісного), прогностичного компонентів. Основними визначеними в моделі завданнями є: сприяння розвитку полікультурних особистостей, здатних до міжкультурного діалогу, які володіють знаннями про особливості міжкультурної комунікації і можуть забезпечити комунікативні потреби спілкування. Важливими закономірностями процесу формування навичок міжкультурної комунікації у межах дослідження є: зумовленість формування навичок міжкультурної комунікації суспільними потребами, залежність формування навичок міжкультурної комунікації від вікових, психологічних особливостей учнів, а також від рівня їх мотивації. Визначені педагогічні засади регламентують реалізацію концепції міжкультурної комунікації:

ціннісно-сміслові визначення предмету міжкультурної взаємодії учнів, критеріїв, зростання міжкультурної комунікативності;

інформаційно-технологічне та матеріально-технічне забезпечення реалізації міжкультурної взаємодії;

методичне забезпечення діалогу культур (інформаційно-екзистенційна взаємодія суб'єктів);

готовність педагога до формування позитивного досвіду міжкультурної взаємодії в учнів;

психолого-педагогічний супровід організації міжкультурної взаємодії в закладах освіти;

організація взаємодії школи, сім'ї та громадських організацій як учасників полікультурного педагогічного процесу;

організація спільної діяльності і спілкування учнів різних етнічних груп і національностей у міжкультурному середовищі учнів і стану готовності педагогів до здійснення означеного напрямку професійної діяльності.

Серед технологій міжкультурної комунікації головними визначено:

методики індивідуалізованого навчання;

сучасні системи комунікацій (Інтернет, дистанційне навчання, невербальні методики, діалог, дискусія, моделювання, розповідь, рольові ігри, рефлексивні методи переконання, акультурація як форма міжкультурної комунікації через фольклорно-етнографічні об'єднання;

уроки мистецтва, праці, природознавства, краєзнавчі екскурсії, походи, гуртки („народні пісні“, „народні промисли“, „живопис“, „кераміка“, „національні види спорту“), участь у днях національних культур, національних святах, форумах, фестивалях, конкурсах, виставах, олімпіадах.

Застосування моделі формування навичок міжкультурної комунікації, що побудована за основними принципами концепції дозволяє побудувати дієву та продуктивну систему організації процесу формування навичок міжкультурної комунікації учнів.

Список використаних джерел

Донец 2001: *Донец, П. Н.* Основы общей теории межкультурной коммуникации. Харьков: Штрих, 384 с.

Коваленко 2014: *Коваленко, О.Ю.* Формування здатності до міжкультурної комунікації у студентів економічних спеціальностей у процесі вивчення іноземних мов. - Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. № 13., С., 233-236.

Молодиченко 2019: *Молодиченко В. В.* Professional teacher's preparation for education of primary school pupils' moral personality / Molodychenko V., Molodychenko N.// Modern Technologies in Education. *Collective Scientific Monograph*. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, pp. 495, illus., tabs., bibls. pp.71–83. ISBN 978-83-946765-5-1.

Нова українська школа 2016: Концептуальні засади реформування середньої освіти. Міністерство освіти і науки України. 2016 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

Осипов 2011: *Осипов, П. І.* Міжкультурна комунікація: проблеми і перспективи. В: Матеріали міжнародної наукової конференції. Миколаїв, 48-54.

Тер-Минасова: *Тер-Минасова, С. Г.* Язык и межкультурная коммуникация [Електронний ресурс]. Режим доступа: <http://>

www.ffl.msu.ru/research/publications/ter-minasova-lang-and-icc/ter-minasova-yazik-i-mkk-BOOK.pdf.